

Олена ДЕМ'ЯНЧУК
Буковинський державний
медичний університет,
Чернівці (Україна)
Enchik-90@mail.ru

СПЕЦИФІКА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
НА БУКОВИНІ
(ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Key words: *the Austrian authorities, public school, preparanda, diakivka, trivial school.*

Demianchuk Olena. Specifics of the Primary Education (the 1st half of the XIX c.).

This paper refers to the formation of primary education for children of Bukovina in the early XIX century. Having analyzed the research works of famous teachers (S.Smal-Stotskyi, V.Simovich, A.Zhukovskyi, O.Penishkevich) about the establishment and development of the primary education in the province. It is proved, that the primary education was the basic element and one of its main components.

Актуальність і стан дослідження проблеми. Освіта є невід'ємною складовою національно-культурного відродження кожного народу. В цей же час вона знаходиться під впливом багатьох чинників, серед яких найбільш суттєвими є економічні й суспільно-політичні.

Розвиток та становлення освіти Буковинського краю представлено в багатьох фундаментальних працях українських, румунських, німецьких вчених ХІХ – ХХ століть (С.Смаль-Стоцького, В.Сімовича, А.Жуковського, О.Пенішкевич та інших). Незважаючи на значну кількість наукових досліджень освітнього простору буковинців, початкова освіта потребує подальшого дослідження.

Отже, **метою статті** є аналіз процесу формування концепції початкової школи, змісту освіти Буковини на початку ХІХ ст.

До ХVІІІ ст. на Буковині не було чітко сформованої ступеневої системи освіти. Значна частина населення була неписьменною, адже через великі затрати не кожен міг дозволити собі навчатись.

Відомий буковинський діяч С.Смаль-Стоцький писав: „Серед таких обставин не могло бути бесіди про якусь літературу, про вищі духовні потреби і заняття. Невіжество, забобони, грубі звичаї, неморальність просто розкошували собі на Буковині”¹. Отже, ми лише можемо уявити, в якому „німецькому” стані перебувала освіта. Культурний рівень буковинців був надзвичайно низьким. Стрімкий розвиток освіти почався тоді, коли Буковинський край ввійшов до складу Австро-Угорської імперії. Австрійський уряд спрямував свою політику на покращення освітнього рівня населення відсталого провінції. Австрійська адміністрація провела ряд заходів з метою поліпшення освітнього рівня буковинців².

Територія Буковини перебувала під владою різних держав, але з кінця ХVІІІ століття вона потрапила під владу цесарської Австрії. Саме панування австрійської влади сприяло зростанню якості освіти, адже до 1774 року в буковинському краї функціонували тільки „духовні школи” – дяківські та священицькі, а культурно-освітній рівень населення був низьким. Беручи до уваги низький рівень освіти, австрійська влада почала відкривати народні школи, але не українські, а „чужоземні”. Нестачу педагогічних кадрів влада компенсувала іноземними викладачами, а відсутність підручників – книжками з Відня німецькою та румунською мовами, і тільки катехізиси – українською.

З початком ХІХ ст. розпочалось реформування освіти на базі єдиних загальнодержавних вимог у боротьбі з традиційними церковними впливами. Влітку 1805 року було розроблено „Політичну шкільну конституцію”, яка вступила в дію тільки навесні 1806 р. через наполеонівські війни³.

„Коли не опам'ятаємося і не візьмемося щиро до науки поки час, – писав народний вчитель Дарій Пігуляк, – то станеться з нами по довшій нужді те, що зі всіма тими народами, котрі самі про себе не дбали... Ми пропадемо, як збіжжя в бур'яні пропадає без сліду”⁴. Це є свідченням того, що саме малочисельні представники інтелігенції (клас інтелігенції представляли священики та вчителі) говорили про потребу у розвитку освіти на території Буковини. Завдяки їм було закладено підвалини розвитку українського шкільництва.

Початкова освіта є найнижчою ланкою освітнього процесу, але в цей самий час вона є найважливішою базою освіченої людини. Вважається, що під час навчання у народних школах

закладаються основи знань, формується особистість. Процес становлення та розвитку народних (початкових) шкіл на Буковині відбувався під впливом багатьох факторів. Виокремимо найважливіші з них: соціально-економічні (фінансова підтримка освіти державою, розвиток капіталістичного способу виробництва), політичні (сприятлива політика уряду Австро-Угорщини, конституційний характер суспільства), культурно-освітні (підвищення рівня освіти серед населення Буковини, історичні традиції освітньої системи Австрії)⁵.

Вчителі не мали достатньої підготовки для того, щоб навчати дітей. І тому перед урядом постало питання: хто навчатиме дітей у початкових школах? За вказівкою генерала К. Енценберга дві „нормальні” школи перетворили в учительські препаранди. Через матеріальні причини кількість вчителів, які там вивчали наукові методи викладання, була надзвичайно малою. Тому це негативно позначилось на стані буковинського шкільництва. С. Смаль-Стоцький писав: „Вчителі найчастіше були самоуки, що покінчили, або й не покінчили трикласові тривіальні школи...”⁶.

Не маючи поняття про методику викладання, будучи обмеженими у своїх знаннях та не ознайомлені з прийомами практичної передачі знань своїм учням, вчителі йшли працювати в школи. Адже лише закінчивши народну школу, колишні її випускники навчали дітей, що давало свої наслідки, найголовнішими з яких були гальмування розвитку початкової освіти, малоосвічене населення, низький рівень культури Буковини.

Позитивні зрушення у даному напрямку відбулися вже у 1838 році, коли було відкрито католицьку учительську препаранду, яка являла собою шестимісячні курси підготовки майбутніх фахівців – учителів. По закінченню шестимісячних курсів майбутні вчителі складали іспити з предметів, які викладались у тривіальній школі, і отримували дозвіл на викладання у початковій школі. Кількість бажаючих вступити до учительських препаранд зростала: так, у 1849-1850 н.р. – 10 чоловік, а до 1856-1857 н.р. зросла вдвічі⁷.

Імператриця Марія-Терезія прагнула зміцнити Австро-Угорщину, а без високоосвічених людей це було нереально. Тому вона поставила перед собою завдання – виховання освіченої молоді⁸. Задля реформування народної освіти Марія-Терезія запросила відомого німецького педагога Яна Фельтбера. Відповідно до закону „Загальний шкільний порядок” в імперії було створено такі типи шкіл, як тривіальні, головні та нормальні⁹.

Після правління Марії-Терезії на престол зійшов Йосип II, який провів свої реформи задля зміцнення держави. У буковинських містах створювались головні і тривіальні школи німецького типу, а в селах – парафіяльні. Нормальні школи також існували, але за своїм змістом їх відносили до вищих навчальних закладів, тому що знання там були глибшими та ширшими, ніж у тривіальних школах¹⁰.

У 1805 році управління школами було передано латинській консисторії. Становище шкільництва стало набагато гіршим: школи закривались, функціонуючі школи перетворили на римо-католицькі. Щоб відстояти свої права, почалася боротьба між двома консисторіями: латинською і православною. Внаслідок даного протистояння видано цісарський указ 1818 р., в якому йшлося про те, що вивчення релігії у школах Буковини здійснюватиметься українською мовою. Народні школи підпорядковувались і латинській, і православної консисторіям¹¹.

В кінці XVIII ст. почали створюватись початкові навчальні заклади, які називали „тривіальними школами”, тобто народними. Їм дали таку назву через те, що там навчали читанню, письму, рахунку. Статистичні дані свідчать про сприятливу політику австрійського уряду, оскільки вже у 1787 році таких шкіл налічувалось 10¹².

На території Буковини існували різні форми народних шкіл: одно- та двокласні були найпоширенішими, але були і чотири-, і п'яти-, і шестикласні. Функціонування народних шкіл в Буковинському краї регламентувалось рядом законів – як загальнодержавними, так і місцевими. У „Законі щодо регуляції заснування, утримання й відвідання публічних шкіл народних” від 30.01.1873 р. йшлося про те, що у кожному поселенні повинні засновуватись народні школи, при тій умові, щоб кількість дітей шкільного віку була не менше 40. А також враховувалась специфіка природи Буковинського краю – у віддалених селах призначався підучитель, який проводив заняття з дітьми три рази на тиждень. Школи відносились до певного округу, межі якого співпадали з адміністративно-громадськими. В матеріальному плані народні школи залежали від громад, але деякі школи – від православного релігійного фонду або краєвого шкільного фонду шкіл нормальних.

Початкова освіта мала світський характер, тому що була обов'язковою та безкоштовною. Не дивлячись на те, що відвідування народних шкіл було обов'язковим, не всі діти шкільного віку відвідували їх. Тому рішенням було введено штрафування батьків, які не пускали своїх дітей

до школи, а якщо вони не мали змоги заплатити штраф, то їх навіть ув'язнювали.

Відповідно до державного шкільного закону від 14 травня 1869 року завдання народних шкіл полягало у тому, щоб забезпечити морально-релігійне виховання, розвивати духовно, сприяти саморозвитку школярів, надавати знання, які знадобляться їм у подальшому житті¹³.

Відповідно до категорії школи визначалися зміст освіти, кількість предметів і годин. Тижневе навантаження школярів було від 19 до 30 годин. Навчання в народних школах було обов'язковим для дітей шкільного віку (від 7 до 13 років) і тривало 6 років з додатковим повторним курсом – 2 роки після закінчення народної школи. В буковинських народних школах вивчали такі предмети: релігію, рідну, німецьку, румунську чи польську мови, арифметику, геометрію, природознавство, географію, історію, правопис, малювання, співи, гімнастику, рукоділля та домоводство (вивчали лише дівчатка). В народних школах учні отримували основи наукових знань, світогляду та національного виховання.

Успіхів досягла народна освіта завдяки діяльності С. Смаль-Стоцького, О. Поповича, І. Карбулицького, Д. Пігуляка та багатьох інших видатних педагогів-практиків того часу. Омеляна Олександровича Поповича називають „батьком шкільництва Буковини” тому, що за свідченнями видатних діячів, а саме: С. Смаль-Стоцького, І. Карбулицького та В. Сімовича, він зробив значний внесок у розвиток освіти¹⁴.

Поряд з такими позитивними досягненнями народної школи існували й певні негативні моменти, серед яких найважливішими були такі: невелика кількість навчальних приміщень, невелика кількість навчальних посібників, відсутність висококваліфікованих учителів, невелика кількість дітей шкільного віку¹⁵.

Навчання в народних школах було практично недоступним для сільських дітей. О. Попович писав, що в 70-ті роки на Буковині було декілька однокласних народних шкіл, де кількість дітей була дуже малою¹⁶.

Незалежно від того скільки класів було у школі, вона забезпечувала навчання дітей протягом шести років; в свою чергу, учні поділялися за роком навчання. Приміщення, в якому навчалось близько 80 учнів, називалось класом. Потрібно зауважити, що таку кількість учнів навчав один учитель. Тобто, належний навчальний процес забезпечити було надзвичайно важко. Тільки у шестикласних школах навчання проводилось в окремому класі і з окремим вчителем. Відповідно і рівень знань цих учнів відрізнявся від інших, які навчалися в інших типах шкіл.

У скрутному становищі перебували сільські народні школи, оскільки взимку вони були закритими через нестачу коштів на їх утримання. Школи відвідували не всі діти шкільного віку в силу різних причин, наприклад, населення не розуміло значення школи і навчального процесу, а навіть ті діти, які хотіли вчитись, не могли цього зробити через злиденність батьків.

У газеті „Volkspreste” (1913) писали: „Найчастіше від суворої зими страждають бідні школярі, діти бідних сімей. З порожнім шлунком і без теплого одягу вони повинні пройти дорогу, часто завдовжки кілометри, щоб потрапити до школи... особливо у Сторожинецькому повіті в цьому відношенні становище просто таки скандальне. У Жадові, населеному пункті в декілька миль, є тільки єдина школа. Від Бецькова і Комарівців до Жадови веде дорога завдовжки 12 км. І діти цих сіл змушені ходити до школи в Жадову... А діти бідних селян, переважна більшість яких не мають ніякого одягу, не можуть йти в таку далечінь при великому морозі. І все-таки за це власті карають батьків”.

Перед українським шкільництвом у Буковинському краї постало багато проблем, які потрібно було вирішувати. Після 1786 р. кількість тривіальних шкіл зменшилась до 14, хоча ще у 1785 р. їх було 28. Кількісний аналіз показує, що з приходом до влади латинської консисторії у Львові, школи стали закривати. Проте у 1814 р. було створено 17 нових народних шкіл, у 1820 р. їх налічувалось до 20, у 1830р. число шкіл збільшилося до 42, у 1840 р. – до 46, а в 1850 р. сягало числа 50. Отже, починаючи з 1814 р. спостерігається зворотня тенденція – кількість народних шкіл зростає. Щоправда, зростання відбувалось повільно, це пов'язано з нестачею педагогічних кадрів та навчальних приміщень (закладів). Для того, щоб вирішити проблему з педагогічними кадрами, у 1848 р. було відкрито підготовчі курси для учителів. Щодо навчальних приміщень і устаткування, то тут ситуація була дещо складніша, й оплата вчительської праці була мізерною. Становище учителів було вкрай важким, вони навіть жебракували для того, щоб вижити, адже їхньої зарплатні їм не вистачало¹⁷.

Єдиними початковими школами, де не заборонялося навчати українською мовою, були парафіяльні, незважаючи на їх низький освітній рівень. Інші школи на Буковині мали переважно германізаційний і румунізаційний характер.

На початку XIX століття на оборону української мови та школи стало греко-католицьке духовенство.

Початкова освіта здійснювалась у парафіяльних (церковних), а згодом у тривіальних (народних) та головних початкових школах. Іноді українську мову вивчали за латинським шрифтом. Усі початкові школи поділялись на міські та сільські. У сільських школах навчальна програма була примітивною, тому не давала змоги продовжити навчання у середніх закладах освіти. У „Політичній шкільній конституції” (1805 р.) визначали наступні типи народних шкіл: головні, тривіальні, нормальні та реальні¹⁸. В головних школах учні здобували базові знання для вступу до середніх навчальних закладів (реальні школи, гімназії). Такі школи переважно були трикласними. При головних школах існували підготовчі класи, які склалися з нижчого та вищого відділів. Школи відкривалися там, де їх могли утримувати громади своїм власним коштом. Внаслідок цього кількість народних шкіл зменшилась через матеріальні затрати, у яких держава не приймала ніякої участі. Тому з 32 народних шкіл в 1787 р. на території Буковинського краю реально існувало 14, але серед них не було української. Кількість німецько-румунських шкіл переважала – їх було 10, меншість становили румунські – 2, 1 угорська та 1 вірменська¹⁹.

Висновок. Отже, історично-педагогічний аналіз стану початкової освіти Буковинського краю у XIX – на початку XX ст. дав можливість встановити, що цей процес відбувався під впливом системи чинників, серед яких найважливішими були соціально-політичні, оскільки Буковина перебувала під владою різних імперій, кожна з яких проводила свою освітню політику. Розвиток української школи на Буковині, внаслідок германізації та румунізації, був ускладнений. Перспектива подальших досліджень вбачається у визначенні специфіки діяльності гімназій Буковини у XIX – на початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Павлюк О. М. Буковина. Визначні постаті: 1774-1918 (Біографічний довідник) / Автор-упор. О.М. Павлюк. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 252 с.
- ² Павлюк О. М., вказана праця.
- ³ Reichs-Gezetz-Blatt für das Kaisertum Österreich. Jahrgang 1868. – Wien, 1868. – 288 s.
- ⁴ Пігуляк Д. Сила книжки або о просвіті народній / Д. Пігуляк. – Чернівці, 1893. – 48 с.
- ⁵ Квітковський Д. Буковина, її минуле і сучасне / Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. – Париж-Філадельфія-Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – 965 с.
- ⁶ Павлюк О. М., вказана праця.
- ⁷ Квітковський Д., вказана праця.
- ⁸ Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.): Мо-

нографія / О. І. Пенішкевич. – Чернівці: Рута, 2002. – 520 с.

⁹ Пенішкевич О. І., вказана праця.

¹⁰ Пенішкевич О. І., вказана праця.

¹¹ Смаль-Стоцький С. Політика реальна / С. Смаль-Стоцький // Буковина. – Чернівці, 1896. – 138 с.

¹² Павлюк О. М., вказана праця.

¹³ Павлюк О. М., вказана праця.

¹⁴ Павлюк О. М., вказана праця.

¹⁵ Павлюк О. М., вказана праця.

¹⁶ Попович О. Відродження Буковини / О. Попович. – Львів, 1933. – 120 с.

¹⁷ Бабич Н. Д. 15 не останніх із могікан: Педагоги і вчені Буковини другої половини XIX – початку XX ст. науковий нарис / Н. Д. Бабич. – Чернівці: „Букрек”, 2010. – 320 с.

¹⁸ Пенішкевич О.І. Зміст і методичне за безпечення шкільної освіти на Буковині (XVIII – початок XX ст.): Навчальний посібник / О. І. Пенішкевич. – Чернівці: Рута, 2001. – 219 с.

¹⁹ Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині / І. Карбулицький. – Вашківці, 1905. – 148 с.

Dem'yanchuk Olena LA SPECIFIQUE DE L'ENSEIGNEMENT PRIMAIRE DANS LA REGION DE BUCOVINE (LA PREMIERE PARTIE DU XX SIECLE).

Cet article porte sur la formation de l'enseignement primaire pour les enfants dans la région de Bucovine, au début du XIX-ème siècle. On a analysé les écrits des professeurs célèbres (S.Smal'-Stoc'kyj, V.Simovych, A. Zhukovs'kyj, O. Penishkevych) concernant la formation et le développement de l'enseignement primair dans la région. Il est prouvé que l'enseignement primair a été le maillon de base dans l'éducation, sans quel il était impossible d'obtenir un enseignement secondaire.

Mots-clés: le pouvoir autrichien, l'école populaire, l'école des clerks, école triviale.

Дем'янчук Елена. СПЕЦИФИКА НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА БУКОВИНЕ (ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XIX В.).

Данная статья посвящена вопросам становления начального образования для детей Буковины в начале XIX в. Проанализированы труды известных педагогов (Смаль-Стоцкого, В.Симович, А.Жуковский, О.Пенишкевич) по становлению и развитию начального образования в крае. Доказано, что начальное образование являлось базовым и одним из главных ее составляющих; без начального образования получения среднего было невозможным.

Ключевые слова: австрийская власть, народная школа, преподавание, Дьяковка, тривіальна школа.